

Kurpiowszczyzna – dominujące zmiany w krajobrazie pod wpływem czynników społeczno-ekonomicznych w okresie 45-lecia powojennego

Cykl: Kurpiowszczyzna. Przekształcenia krajobrazu osadniczego do czasu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej

Agnieszka Starzyk

STRESZCZENIE¹

Kurpiowszczyzna to jeden z ciekawszych regionów etnograficznych, z ośrodkiem oryginalnej, świetnie zachowanej i pieczołowicie kultywowanej kultury ludowej Kurpiów. Obraz wsi kurpiowskiej jest wynikiem wielowiekowych działań człowieka. Na przestrzeni stuleci następowały przekształcenia krajobrazu, oparte na przystosowywaniu środowiska przyrodniczego do uprawy ziemi i stopniowym zakładaniu siedzib ludzkich, które dały obraz współczesny. Tradycyjna kultura ludowa kurpiowskiej grupy etnograficznej oraz wysoka wartość środowiska przyrodniczego były inspiracją do podjęcia badań z zakresu transformacji otwartego krajobrazu osadniczego regionu kurpiowskiego. Celem pracy było zbadanie procesów decydujących o przekształcaniach krajobrazu naturalnego i kulturowego Kurpiowszczyzny.

Zakres terytorialny pracy obejmuje obszar Kurpiowszczyzny położony między Omulwią i Szkwą, który w XV w. znalazł się w powiecie ostrołęckim i w nim pozostał. Zakres czasowy badania obejmuje okres od pierwszych wzmianek o zasiedlaniu obszaru do czasu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Przyjęte zostały następujące metody badawcze: analizy bibliograficznej i piśmiennictwa dotyczącego tematu pracy, analizy historycznej obejmującej rozwój osadnictwa na badanym terenie, analizy kartograficznej porównawczej w zakresie osadnictwa i przekształcania krajobrazu, analizy statystycznej w zakresie infrastruktury społecznej i technicznej. W pracy posługiwano się także inwentaryzacją krajobrazową i urbanistyczno-ruralistyczną.

Struktura cyklu, zawarta w siedmiu artykułach, obejmuje zagadnienia związane z kształtowaniem i rozwojem osadnictwa na obszarze Kurpiowszczyzny: 1) Kurpiowszczyzna w badaniach naukowych, 2) Kurpiowszczyzna w kulturze ludowej, 3) Kurpiowszczyzna – zarys kształtowania funkcji osadniczo-rolniczych i krajobrazu, 4) Kurpiowszczyzna – charakterystyka krajobrazu osadniczego, 5) Kurpiowszczyzna – dominujące zmiany w krajobrazie pod wpływem czynników społeczno-ekonomicznych w okresie 45-lecia powojennego, 6) Kurpiowszczyzna – dominujące zmiany w krajobrazie pod wpływem czynników społeczno-ekonomicznych w okresie transformacji ustrojowej. Cykl zamyka artykuł dotyczący współczesności: 7) Kurpiowszczyzna – 18 lat od wstąpienia Polski do Unii Europejskiej (publikacja w 2022).

Słowa kluczowe: Kurpie, architektura, krajobraz osadniczy, krajobraz przyrodniczy, krajobraz kulturowy

¹ Streszczenie jest wspólne dla całego cyklu, powtarza się przed każdym kolejnym artykułem.

Wprowadzenie

Obraz wsi kurpiowskiej jest wynikiem wielowiekowych działań człowieka. Na przestrzeni stuleci następowały przekształcenia krajobrazu, oparte na przystosowywaniu środowiska przyrodniczego do uprawy ziemi i stopniowym zakładaniu siedzib ludzkich, które dały obraz współczesny. Kurpiowszczyzna to jeden z ciekawszych regionów etnograficznych, z ośrodkiem oryginalnej, świetnie zachowanej i pieczołowicie kultywowanej kultury ludowej Kurpiów. Szczególnie charakterystyczny wyraz znalazła sztuka ludowa Kurpiów w budownictwie, zdobnictwie i tkactwie. Region ten słynie ze sztuki ludowej, miejscowych obyczajów, pieśni i tańców ludowych, z oryginalnej gwary.

Zarys tematyczny cyklu artykułów obejmuje procesy kształtowania funkcji osadniczo-rolniczych oraz krajobrazowych, które miały istotny wpływ na strukturę przestrzenną osadnictwa wiejskiego na terenie Kurpiowszczyzny. Zakres terytorialny obejmuje obszar Kurpiowszczyzny położony między Omulwią i Szkwą, który w XV w. znalazł się w powiecie ostrołęckim i w nim pozostał. Z dniem 1 stycznia 1999 r., po reformie administracyjnej, Kurpiowszczyzna znalazła się w trzech województwach: mazowieckim, podlaskim i niewielką część w warmińsko-mazurskim². Badania obejmują gminy kurpiowskie położone w województwie mazowieckim w powiecie ziemskim ostrołęckim, bez Ostrołeki – miasta na prawach powiatu. Są to gminy: Baranowo, Czarnia, Kadzidło, Lelis, Łyse, Myszyniec i Olszewo-Borki. Myszyniec jest gminą miejsko-wiejską, pozostałe są gminami wiejskimi³.

Celem piątego/niniejszego artykułu jest zbadanie i wskazanie dominujących zmian w krajobrazie pod wpływem czynników społeczno-ekonomicznych w okresie 45-lecia powojennego.

Metodyka badań⁴

Przyjęte zostały następujące metody badawcze:

- analizy bibliograficznej i piśmiennictwa dotyczącego tematu pracy,
- analizy historycznej obejmującej rozwój osadnictwa na badanym terenie,
- analizy kartograficznej porównawczej w zakresie osadnictwa i przekształcania krajobrazu,
- analizy statystycznej w zakresie infrastruktury społecznej i technicznej.

² Reforma administracji publicznej jest istotnym warunkiem przemian społecznych i gospodarczych Polski. System administracyjny kraju, obowiązujący do 31 grudnia 1998 r., był nie tylko scentralizowany, ale także oparty na dominacji układu branżowo-resortowego nad układem terytorialnym. Administracyjny podział dwustopniowy (gmina i województwo) uniemożliwiał odejście od resortowego, centralistycznego modelu administrowania. Nowy podział spowodował przeniesienie wielu zadań i kompetencji z centrum do województw. Jednocześnie nastąpiło uporządkowanie systemu terytorialnego przez stworzenie dużych województw, czyli jednostek samorządu terytorialnego zdolnych do prowadzenia polityki regionalnej i wykonywania zadań o charakterze ponadlokalnym, jednak niemających charakteru ogólnopaństwowego i nieobejmujących całego kraju.

³ Pierwsza część Wprowadzenia jest wspólna dla całego cyklu, powtarza się przed każdym kolejnym artykułem.

⁴ Opracowana dla całego cyklu artykułów.

W pracy posługiwano się także inwentaryzacją krajobrazową i urbanistyczno-ruralistyczną. Przedstawiona metodyka badań dotyczy całego cyklu artykułów, w poszczególnych opracowaniach zastosowano wybrane metody badawcze.

Dominujące zmiany w okresie 45-lecia powojennego

Mazowsze, od czasu wcielenia do Korony, aż do dnia dzisiejszego ulegało licznym podziałom, w wyniku decyzji ustawodawczych bądź wykonawczych władz Polski lub zaborców i okupantów⁵. Badany obszar stanowił i stanowi integralną część tego terenu.

Podziały administracyjne po drugiej wojnie światowej ulegały pięciokrotnie istotnym zmianom. Okres ten można podzielić na pięć części: funkcjonowanie gmin (1944–1954), istnienie gromad (1955–1972), powrót do gmin w 1973 r., likwidacja powiatów i ustalenie dwustopniowego podziału kraju w 1975 r., powrót do powiatów i zmniejszenie liczby województw w 1999 r.

W 1944 r., po wyzwoleniu wschodnich ziem polskich, zniesiono podział okupacyjny, przywracając przedwojenne jednostki administracyjne: województwa, powiaty i gminy⁶. W 1945 r. powstało województwo warszawskie, w skład którego wchodziły wówczas 22 powiaty. Powiat ostrołęcki, który znalazł się w województwie warszawskim, miał jedno miasto Ostrołękę oraz 12 gmin wiejskich: Czarnia, Czerwin, Durlasy z siedzibą w Lelisie, Gawrychy, Goworowo, Kadzidło, Myszyniec, Łyse, Piski, Rzekuń z siedzibą w Ostrołęce, Troszyn i Turośl. Po utworzeniu w 1948 r. powiatu kolneńskiego w jego skład weszły 3 gminy z powiatu ostrołęckiego: Gawrychy, Łyse i Turośl.

W tym okresie w kraju władze nakazały likwidację gospodarstw rodzinnych na rzecz spółdzielni rolniczych. W pierwszej kolejności likwidacji miały ulec gospodarstwa silnie ekonomicznie, tzw. kułackie. Proces ten pod nadzorem władz przebiegał szybko. W 1949 r. powstały 243 spółdzielnie, a w 1956 r. istniało ich ponad 10 tys. Gospodarstwa spółdzielcze, pod wpływem polityki ówczesnych władz, realizowano na wzór radzieckich kołchozów: ziemia bez miedz, w produkcji roślinnej i zwierzęcej system prac brygadowy, układ zabudowy sektorowy (mieszkaniowo-usługowy, produkcji zwierzęcej i magazynowo-składowy) [Wiśniewska 1999]. Narzucone odgórnie uspołecznienie gospodarstw było sprzeczne z ugruntowanym przez wieki przywiązaniem chłopów do własnej ziemi. Praca na ziemi wspólnej, czyli niczyjej nie wzbudzała entuzjazmu, jak to propagandowo przedstawiały władze, ale najczęściej spotykała się z biernym oporem, przez co jej efektywność była znacznie mniejsza. Sytuacja ta zahamowała rozwój w rolnictwie i doprowadziła do jego regresu.

⁵ Włączenie Mazowsza do Korony nastąpiło ostatecznie w 1529 r.

⁶ W październiku 1939 r. ziemie polskie zostały podzielone na 3 części: tereny włączone bezpośrednio do Rzeszy, tereny włączone do Generalnej Guberni oraz tereny włączone do Związku Radzieckiego. Województwo warszawskie znalazło się w większości w dystrykcie warszawskim Generalnej Guberni. Z części północnej województwa utworzono rejencję ciechanowską wcieloną do prowincji Prus Południowo-Wschodnich. Dzieliła się ona na powiaty m.in. ostrołęcki.

W 1954 r., po przeprowadzeniu reformy administracyjnej, na terenie kraju zlikwidowano 3001 gmin wprowadzając podział na około 8790 gromad. Liczba mieszkańców gromady miała wynosić od jednego do trzech tysięcy, odległość do siedziby gromadzkiej rady narodowej najwyżej 3 km, a powierzchnia nowej gromady od 15 do 50 km². W związku z powyższym częstym zjawiskiem było przenoszenie siedziby władzy lokalnej z funkcjonującej dotychczas wsi gminnej do innej wsi spełniającej wymogi odległościowe. W wyniku tej reformy w powiecie ostrołęckim zamieniono dziewięć gmin wiejskich na 41 gromad. Od 1958 r. rozpoczął się proces likwidacji części gromad. W powiecie ostrołęckim w tym roku zniesiono dwie gromady, włączając je do sąsiednich. Przez kolejne 10 lat zmniejszała się liczba gromad, w roku 1968 pozostało ich na tym terenie zaledwie 16.

Nowy podział nie zmienił stosunku władz do rolnictwa. Nadal powstawały nowe spółdzielnie rolnicze, aż do 1956 r., kiedy to po zmianach politycznych znaczna ich część rozwiązała się przywracając ziemię swoim członkom. Nowe władze zezwoliły na częściowe funkcjonowanie i rozwój gospodarstw indywidualnych, co spowodowało ożywienie gospodarki rolnej. Charakterystyczne dla tego okresu było powstanie licznej grupy chłoporobotników. Spowodowane to było wzrastającymi potrzebami siły roboczej w przemyśle i usługach, przy niewystarczającym zapleczu mieszkaniowym w miastach. Stąd liczna grupa osób mieszkających na wsi i dojeżdżających do pracy w mieście. Był to okres inwestowania we własne gospodarstwa, m.in. poprzez remontowanie starej zabudowy i budowę nowej, często z pominięciem zasad ochrony środowiska i dobrych gleb.

Chaotyczną zabudowę terenów wiejskich miały unormować w 1961 r. ustawa o planowaniu przestrzennym⁷ i ustawa o terenach budowlanych na obszarach wsi⁸. Według nich wszystkie inwestycje wymagały sporządzenia i zatwierdzenia planu ogólnego i szczegółowego oraz prognozy na okres odpowiednio perspektywiczny – 10 lat i kierunkowy – 10–15 lat. W praktyce, w nakazowo-rozdzielczym systemie władzy, w większości nie były uwzględniane potrzeby lokalne, często centralne planowanie przestrzenne pomijało analizy regionów dotyczące istotnych zagadnień w tym: przyrodniczych, demograficznych, społeczno-gospodarczych i ekonomiczno-produkcyjnych [Wiśniewska 1999]. Ustawa o wyznaczaniu terenów budowlanych na wsi miała być podstawą do stworzenia nowego wizerunku osadnictwa wiejskiego. Głównym jej założeniem było skupienie nowej zabudowy i przeniesienie istniejącej rozproszonej lub jej zaniku w przypadku wsi określonych jako nierozwojowe. W praktyce jednak nie udało się zrealizować założeń ustawy, ponieważ rolnicy w obawie przed uspołecznieniem woleli pozostawać w zabudowie rozproszonej.

Kolejne zmiany podziału administracyjnego nastąpiły w 1973 r., kiedy to zostały zlikwidowane gromady, a ponownie utworzono gminy jako jednostki administracyjne. Powiat ostrołęcki składał się z jednego miasta Ostrołęki oraz dziewięciu gmin: Czarnia, Czerwin, Goworowo, Kadzidło, Myszyniec, Olszewo-Borki, Rzekuń i Troszyn.

W 1975 r. wprowadzono w Polsce dwustopniowy podział administracyjny na województwa i gminy, w miejsce dotychczasowego trzystopniowego, w którym funkcjonowały

⁷ Ustawa z dnia 31 stycznia 1961 r. o planowaniu przestrzennym (Dz.U. nr 7, poz. 47).

⁸ Ustawa z dnia 31 stycznia 1961 r. o terenach budowlanych na obszarach wsi (Dz.U. nr 5, poz. 30).

dodatkowo powiaty. Utworzono 49 województw w miejsce 19 dotychczas funkcjonujących (17 plus dwa tzw. miejskie – Warszawa i Łódź). Mazowsze po reformie zostało podzielone na pięć województw: warszawskie – miejskie, płockie, siedleckie, ciechanowskie i ostrołęckie. W granicach województwa ostrołęckiego znalazło się siedem powiatów z dawnego województwa warszawskiego. W jego składzie znalazło się dziewięć miast oraz 36 gmin m.in.: Baranowo, Czarnia, Kadzidło, Lelis, Łyse, Myszyniec i Olszewo-Borki, będące przedmiotem badań. Gminy te w swoich granicach pozostały niezmienione do chwili obecnej, jedynie w 1976 r. gminę Czarnia na krótko włączono do gminy Myszyniec. W 1982 r. układ gmin na tym terenie wrócił do stanu z 1976 r.

Powojenne procesy industrializacji i urbanizacji kraju nie miały bezpośredniego wpływu na strukturę osadniczą Kurpiowszczyzny. Objęto nimi przede wszystkim miasto Ostrołękę, leżącą na obrzeżu badanego terenu, i to dopiero w latach 60., wcześniej panowała tam stagnacja gospodarcza. W okresie tym powstały największe funkcjonujące do dnia dzisiejszego zakłady przemysłowe w powiecie ostrołęckim. Stworzyły one miejsca pracy poza rolnictwem dla ludności wiejskiej. Proces ten, zwłaszcza w latach 1960–1966, przebiegał w sposób bardzo nasilony. Jego efektem była migracja ludności kurpiowskiej ze wsi do miast, a zwłaszcza do Ostrołęki, Szczytna i Warszawy. Sytuacja ta ustabilizowała się dopiero pod koniec lat 70.

Na terenach wiejskich Kurpiowszczyzny tylko w trzech siedzibach gmin powstały niewielkie zakłady: dwa mleczarskie w Myszyncu i Baranowie oraz przemysłu ludowego – spółdzielnia „Kurpianka” w Kadzidle. Dodatkową formą pracy poza rolnictwem był tradycyjny tryb prac sezonowych – leśnictwo oraz zbieractwo, funkcjonujące do dnia dzisiejszego [Ostrowski 2000].

W związku z powyższym tereny Puszczy Zielonej, określane do drugiej wojny światowej jako peryferyjne ze względu na swoje przygraniczne położenie, po likwidacji granicy nie utraciły cech peryferyjności. Przy braku rozwinięcia funkcji pozarolniczych oraz bardzo niekorzystnych warunkach naturalnych dla rolnictwa sytuacja ta ulegała w okresie powojennym stałemu pogłębieniu.

Cechą charakterystyczną Kurpiowszczyzny jest występowanie dużej liczby miejscowości przy niskiej gęstości zaludnienia, co świadczy o wielkim rozproszeniu osadnictwa. Struktura sieci osadniczej jest wynikiem przemian w zaludnieniu obszaru Kurpiowszczyzny. Zmiany te są widoczne po przeanalizowaniu liczby ludności mieszkającej w poszczególnych wsiach oraz liczby budynków mieszkalnych stale zamieszkałych.

Obszar Puszczy Zielonej, uważany do drugiej wojny światowej za przeludniony, w latach 40. charakteryzował się masową emigracją, głównie na tereny północne, które po zmianach granic stały się integralną częścią Polski. Penetracja dawnych Prus Wschodnich przez Kurpiów miała miejsce od początku zasiedlania Puszczy, dlatego też powojenna depopulacja objęła wszystkie gminy kurpiowskie, ale w największym stopniu położone najbliżej dawnej granicy państwowej [Ciechocińska 1998]. Sytuacja ta ustabilizowała się pod koniec lat 40.

W latach 1950–1988 nastąpiły bardzo istotne przemiany w wiejskiej sieci osadniczej Kurpiowszczyzny. Zmalała liczba wsi liczących od 500 do 999 mieszkańców, natomiast

wzrosła liczba wsi najmniejszych liczących poniżej 100 mieszkańców. Pod względem liczby budynków stale zamieszkanymi najwięcej jest wsi o liczbie budynków w przedziale od 20 do 49. Sytuacja ta nie uległa istotnym zmianom na przestrzeni badanego okresu. Jest to wynikiem zmniejszania się liczby ludności wiejskiej przy prawie niezmienniej liczbie rodzin. Wpływ na to mają również współczesne tendencje do samodzielności zamieszkiwania nowo powstających rodzin [Ostrowski 2000].

W badanym okresie wystąpiły bardzo duże zmiany w poziomie dzietności kobiet w gminach kurpiowskich. W 1960 r. przeciętna rodzina wiejska posiadała tu 4,3 dziecka statystycznego, natomiast w 1987 r. tylko 2,9 dzieci. Jednocześnie stale następował wzrost poziomu zgonów na wsi, który w 1987 r. osiągnął niemal współczynnik z lat 50., uznawany dotychczas jako największy dla Kurpiowszczyzny. Jest to wynik utrzymującego się wysokiego współczynnika zgonów niemowląt oraz zdeformowanej struktury wieku mieszkańców wsi, spowodowanej migracją do miast ludzi młodych [Ciechocińska 1998].

W latach 50. przybyła na badanym obszarze jedna wieś – Ostrówek w gminie Baranowo. Najwięcej wsi istnieje na terenie gmin Baranowo i Olszewo-Borki – powyżej 30, natomiast najmniej w gminie Czarnia – 9. Na przestrzeni badanego okresu najwięcej było wsi liczących od 100 do 199 oraz od 200 do 299 mieszkańców. W sumie wsi zamieszkanymi od 100 do 299 mieszkańców było ponad połowę. W 1988 r. było sześć wsi liczących powyżej 1000 osób: Baranowo, Kadzidło, Dylewo, Łyse, Lipniki oraz Myszyniec. Poza Dylewem i Lipnikami pozostałe były i są do dnia dzisiejszego siedzibami władz gminnych. Pozostałe trzy wsie gminne, Czarnia, Lelis oraz Olszewo-Borki, w 1988 r. liczyły poniżej 1000 mieszkańców (tabela 1).

Tabela 1. Wielkość wsi Puszczy Zielonej wg liczby mieszkańców w 1950 i 1988 r.

Gminy	Liczba mieszkańców w 1950 r.									
	do 49	50–99	100– –199	200– –299	300– –399	400– –499	500– –749	750– –999	≥ 1000	razem
Baranowo	2	3	8	9	4	1	3	1	-	31
Czarnia	-	2	-	3	-	3	-	-	1	9
Kadzidło	1	2	3	5	4	5	1	1	2	24
Lelis	-	1	6	8	2	2	3	-	-	22
Łyse	-	3	6	1	2	2	6	-	2	22
Myszyniec	-	-	1	6	2	-	4	3	2	18
Olszewo-Borki	2	5	22	8	1	-	-	-	-	38
Badany obszar	5	16	46	40	15	13	17	5	7	164

Gminy	Liczba mieszkańców w 1988 r.									
	do 49	50–99	100–199	200–299	300–399	400–499	500–749	750–999	≥ 1000	razem
Baranowo	2	5	10	10	1	2	1	-	1	32
Czarnia	-	2	3	1	1	1	-	1	-	9
Kadzidło	1	2	4	8	4	1	1	1	2	24
Lelis	-	1	6	6	2	2	4	1	-	22
Łyse	-	7	3	1	5	3	1	-	2	22
Myszyniec	-	-	-	7	2	2	3	3	1	18
Olszewo-Borki	1	4	22	5	2	1	2	1	-	38
Badany obszar	4	21	49	38	17	12	11	7	6	165

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Statystycznego Województwa Mazowieckiego 2002*, GUS, Warszawa 2003

Największą wsią kurpiowską, zarówno pod względem liczby mieszkańców, jak i budynków mieszkalnych jest Kadzidło, które w 1988 r. liczyło ponad 3 tys. osób oraz przeszło 600 budynków. Na drugim miejscu znajdował się Myszyniec liczący ponad 2,5 tys. mieszkańców, a następnie Łyse – niecałe 2 tys. Pozostałe wymienione wsie liczyły niewiele ponad 1000 osób (tabela 2).

Tabela 2. Wsie Puszczy Zielonej wg liczby budynków w 1950 i 1988 r.

Gminy	Liczba budynków w 1950 r.						
	do 9	10–19	20–49	50–99	100–199	≥ 200	razem
Baranowo	2	5	14	6	4	-	31
Czarnia	-	2	2	4	-	1	9
Kadzidło	1	3	8	9	2	1	24
Lelis	-	2	11	7	2	-	22
Łyse	-	4	6	6	4	2	22
Myszyniec	-	1	4	6	5	2	18
Olszewo-Borki	2	10	25	1	-	-	38
Badany obszar	5	27	70	39	17	6	164

Gminy	Liczba budynków w 1988 r.						
	do 9	10–19	20–49	50–99	100–199	≥ 200	razem
Baranowo	1	5	15	8	2	1	32
Czarnia	-	2	3	3	-	1	9
Kadzidło	1	2	10	8	1	2	24
Lelis	-	-	12	6	4	-	22
Łyse	-	4	7	8	1	2	22
Myszyniec	-	1	5	5	5	2	18
Olszewo-Borki	1	5	25	5	2	-	38
Badany obszar	3	19	77	43	15	8	165

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Statystycznego Województwa Mazowieckiego 2002*, GUS, Warszawa 2003

W latach 1950–1988 liczba stałych mieszkańców badanego obszaru nie uległa istotnym zmianom, odnotowano jej spadek jedynie o 0,5%. Jednak w obrębie poszczególnych gmin zmiany populacji były duże i miały bardzo istotny wpływ na tkankę osadniczą.

Liczba ludności wzrosła w znaczący sposób w trzech gminach: Kadzidło, Lelis oraz Olszewo-Borki. Największy przyrost nastąpił w ostatniej, co było spowodowane bezpośrednim sąsiedztwem i najsilniejszym powiązaniem z Ostrołęką. Największy ubytek ludności, przekraczający ponad 28% stanu z 1950 r., nastąpił w gminie Czarnia, leżącej najdalej od ośrodków miejskich. Istotnym jest, że znaczny ubytek ludności z gmin Baranowo, Czarnia i Łyse nastąpił w latach 1970–1988, do tego czasu zjawisko to występowało jedynie w gminie Łyse (tabela 3).

Proces ten w samych gminach nie przebiegał również równomiernie. W gminach charakteryzujących się dodatnim przyrostem ogólnym ludności jest wiele wsi wykazujących się ubytkiem mieszkańców, natomiast w gminach o ujemnym przyroście są wsie zwiększające swoją liczebność.

Puszcza Zielona prawie niezmienną liczbę mieszkańców zawdzięcza wciąż dużej płodności, pomimo obserwowanego jej spadku, wynikającej z tradycji dużych rodzin kurpiowskich. Nie powoduje to jednak przyrostu ogólnego, ponieważ następuje ubytek ludności na rzecz Ostrołęki, Łomży, Olsztyna oraz aglomeracji warszawskiej. Ponieważ odpływ ludności dotyczy głównie ludzi młodych, głównie kobiet w wieku rozrodczym, narasta zjawisko starzenia się wsi kurpiowskiej.

Analizując dynamikę zmian ludności jaka miała miejsce w latach 1950–1988 można podzielić wsie kurpiowskie na trzy podstawowe typy: rozwojowe, zastojowe oraz wyludniające się.

Tabela 3. Ludność Puszczy Zielonej w latach 1950–1988

Gminy	Rok					
	1950	1960	1970	1978	1988	1950–1988
Baranowo	8 186	8 666	8 613	7 657	7 265	-12%
Czarnia	3 732	3 788	3 771	3 178	2 685	-28%
Kadzidło	9 089	9 762	9 892	9 848	10 326	+14%
Lelis	6 619	6 929	7 246	7 236	7 420	+12%
Łyse	9 280	9 470	9 055	8 211	7 661	-17%
Myszyniec	10 196	10 924	10 914	10 097	10 004	-2%
Olszewo-Borki	5 950	6 335	6 783	7 025	7 447	+25%
Badany obszar	53 052	55 874	56 274	53 252	52 808	-0,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Statystycznego Województwa Mazowieckiego 2002*, GUS, Warszawa 2003

W ramach wsi rozwojowych wyróżniono wsie o bardzo dynamicznym rozwoju, o dynamicznym rozwoju, o silnym rozwoju oraz o umiarkowanym rozwoju [Rakowski 2000].

Za wsie o bardzo dynamicznym rozwoju uważa się takie, gdzie stan liczby ludności uległ co najmniej podwojeniu. Są to dwie wsie leżące w gminie Olszewo-Borki będące w bezpośrednim oddziaływaniu Ostrołęki – Nowa Wieś i Olszewo-Borki, wieś gminna Kadzidło oraz dwie małe wsie: Majk w gminie Baranowo i Gadomskie w gminie Myszyniec.

Wsi o dynamicznym rozwoju, w których stan ludności wzrósł o 50–99%, było na badanym obszarze siedem. Cztery z nich leżały w gminie Olszewo-Borki – Antonie, Drężewo, Grabowo i Zabrodzie, dwie w gminie Lelis – Lelis i Białobiel oraz Myszyniec nieposiadający w tym okresie praw miejskich, ale o zachowanych cechach miejskich i dominujących funkcjach nierolniczych. Poza Myszyniec pozostałe leżą w sąsiedztwie Ostrołęki, co ma bezpośredni wpływ na ich rozwój.

Do wsi o silnym rozwoju zalicza się te, w których przyrost ludności wyniósł 25–49%. Takich wsi w badanym okresie było czternaście, z czego sześć w gminie Olszewo-Borki (Białobrzeg Bliższy, Grabnik, Kordowo, Kruki, Nakły, Żebry-Chudek), cztery w gminie Lelis (Durlasy, Nasiadki, Siemnocha, Szwendrowy Most), dwie w gminie Baranowo (Baranowo, Witowy Most), jedna w gminie Kadzidło (Siarcza Łąka) oraz gminna wieś Łyse. Poza gminnymi wsiami Łyse i Baranowo, pozostałe w większości nie przekraczały 250 mieszkańców, dlatego nawet niewielki przyrost powodował wysoki procentowy wzrost.

Wsi o umiarkowanym rozwoju, to znaczy takich, w których przyrost ludności kształtował się w granicach 5–24%, było na kurpiowszczyźnie dwadzieścia dwie: siedem wsi w gminie Lelis (Łęg Przedmiejski, Łęg Starościński, Łodziska, Obierwia, Olszewka, Płoszyce, Szafarczyska), siedem wsi w gminie Olszewo-Borki (Chojniki, Działyń, Grabówek, Łazy,

Rzaniec, Stępna-Michałki, Żerań Duży), cztery wsie w gminie Kadzidło (Chudek, Dylewo, Kierzek, Kuczyńskie), trzy wsie w gminie Baranowo (Dąbrowa, Glinki, Lipowy Las), jedna wieś w gminie Myszyniec (Białusny Lasek).

Podsumowując, na terenie Kurpiowszczyzny w latach 1950–1988 w 48 wsiach, czyli w 30% wszystkich, zanotowano znaczący przyrost ludności, w sumie o 48%. Wśród nich znajduje się 6 wsi gminnych, co świadczy o roli funkcji administracyjnych, wzmacniających pozostałe funkcje, tym samym powstrzymując ludność przed wychodźstwem oraz przyciągając mieszkańców z okolicznych terenów o słabszych parametrach.

W 1950 r. we wsiach uznanych z czasem za rozwojowe mieszkało 30% ludności wiejskiej Kurpi, natomiast w 1988 r. ponad 44%. Dane te świadczą o koncentracji ludności wiejskiej w silnych jednostkach, głównie wsiach gminnych oraz w bezpośrednim sąsiedztwie miasta – Ostrołęki.

Drugi typ to wsie zastojowe. Zaliczane są tu te jednostki osadnicze, w których na przestrzeni badanego okresu liczba ludności wahała się w granicach 95–105% i było ich na badanym obszarze siedemnaście: dwie w gminie Baranowo (Rycica, Wola Błędowska), jedna w gminie Czarnia (Czarnia), dwie w gminie Kadzidło (Sól, Todzia), pięć w gminie Lelis (Aleksandrowo, Dąbrówka, Długi Kąt, Gąski, Szafarnia), dwie w gminie Myszyniec (Myszyniec Stary, Pełty), pięć w gminie Olszewo-Borki (Dobrołęka, Mostowo, Siarki, Zabiele Wielkie, Żerań Mały). Wśród nich znajdują się wsie, które charakteryzowały się: nikłym przyrostem, nikłym ubytkiem oraz stanem ustabilizowanym. W grupie wsi zastojowych, jako jedyna ze wsi gminnych, znalazła się wieś Czarnia. Charakterystyczny jest fakt, że nikły przyrost ludności występował we wsiach małych tej grupy, natomiast nikły ubytek we wsiach większych.

Trzeci typ to wsie wyludniające się. W jego ramach wydzielono wsie: a) zanikające, w których ubytek ludności przekroczył 40%, b) o silnym procesie wyludniania się, w których ubytek ludności wahał się w granicach 30–39%, c) o zaawansowanym procesie wyludniania się, w których ubytek ludności wahał się w granicach 20–29%, d) o początkowym stadium wyludniania się, w których ubytek ludności wahał się w granicach 5–19%.

Wsi zanikających na badanym obszarze było osiem: trzy w gminie Czarnia (Długie, Michałowo, Rutkowo), jedna w gminie Lelis (Szkwa), dwie w gminie Łyse (Serafin, Tyczek), dwie w gminie Olszewo-Borki (Mostówek, Żebry-Żabin).

Wsi o silnym procesie wyludnienia się było w 1988 r. dwadzieścia: sześć w gminie Baranowo (Bakuła, Jastrząbka, Kalisko, Kucieje, Orzełek, Ostrówek), dwie w gminie Czarnia (Brzozowy Kąt, Cupel), dwie w gminie Kadzidło (Czarnia, Rososz), osiem w gminie Łyse (Baba, Dawia, Dudy Puszczańskie, Grądzkie, Piątkowizna, Tartak, Zalas, Żłota Góra), jedna w gminie Myszyniec (Wolkowe) oraz jedna w gminie Olszewo-Borki (Białobrzeg Dalszy). W tej grupie znalazła się wieś Wolkowe. W 1950 r. liczyła 1253 mieszkańców, natomiast w 1988 – 875. Jest to przykład wsi o dobrze rozwiniętej infrastrukturze, jednak położonej peryferyjnie w stosunku do ośrodków rozwojowych i dodatkowo posiadającej zabudowę rozproszoną, co utrudnia dostęp do placówek infrastruktury.

Wsi o zaawansowanym procesie wyludniania było w 1988 r. na terenie Kurpiowszczyzny trzydzieści trzy: dziesięć w gminie Baranowo (Adamczyska, Błędowo, Brodowe Łąki, Czerwieńskie, Dłutówka, Kopczyska, Majdan, Oborczyńska, Rupin, Zawady), trzy w gminie Czarnia (Bandysie, Cyk, Surowe), osiem w gminie Kadzidło (Brzozowe, Golanka, Grale, Jazgarka, Klimki, Piaseczna, Podgórze, Strzałki), jedna w gminie Lelis (Gibałka), trzy w gminie Łyse (Lipniki, Łączki, Warmiaki), cztery w gminie Myszyniec (Krysiaki, Niedźwiedź, Pełty, Wykrot) oraz cztery w gminie Olszewo-Borki (Przystań, Rataje, Żebry-Ostrowy, Żebry-Sławki). Analogicznie jak w przypadku wsi o silnym procesie wyludniania się, tak i tę grupę stanowią w większości wsie stosunkowo duże, ale o rozproszonej zabudowie.

We wsiach będących w 1988 r. w początkowym stadium wyludniania się sytuacja przedstawiała się odmiennie. Na przestrzeni badanego okresu stan ludności wykazywał wahania i być może spadek liczebności mieszkańców w stosunku do roku 1950 był procesem przejściowym. Takich wsi na badanym obszarze było czterdzieści: osiem w gminie Baranowo (Budne-Sowięta, Cierpięta, Czarnotrzew, Gaczyska, Guzowatka, Orzeł, Ramiona, Ziomek), sześć w gminie Kadzidło (Brzozówka, Gleba, Jeglijowiec, Krobia, Tatary, Wach), dwie w gminie Lelis (Gnaty, Kurpiewskie), osiem w gminie Łyse (Antonia, Dęby, Klenkor, Plewki, Pupkowizna, Szafranki, Wejdo, Wyżega), dziewięć w gminie Myszyniec (Charcibałda, Cięck, Dręzek, Myszyniec-Koryta, Olszyny, Świdwiborek, Wydmusy, Zalesie, Zdunek) oraz siedem w gminie Olszewo-Borki (Nożewo, Stepna Stara, Wyszel, Zabiele-Piliki, Żebry-Perosy, Żebry-Stara Wieś, Żebry-Wierzchlas). Powyższe wsie, w przeciwieństwie do wsi o zdecydowanym procesie wyludniania się, charakteryzują się skupioną zabudową oraz korzystnym położeniem względem Ostrołęki lub ośrodków gminnych, co daje wyższy odsetek ludności utrzymującej się ze źródeł pozarolniczych, a tym samym mniej zainteresowanych migracją.

Podsumowanie

Na Kurpiowszczyźnie w latach 1950–1988 nastąpiły istotne zmiany w rozmieszczeniu ludności. Wyludnianiu ulegają wsie położone peryferyjnie względem Ostrołęki i głównych traktów komunikacyjnych, jakimi są droga łącząca Warszawę z Ostrołęką oraz tranzytowa w kierunku Mazur. Znaczną przewagę stanowią tu wsie o zabudowie rozproszonej. Koncentracja ludności następuje we wsiach gminnych oraz w bezpośrednim sąsiedztwie Ostrołęki. Wiąże się to z dostępnością do pracy poza rolnictwem, a tym samym utrzymania bądź poprawienia warunków materialnych życia. Niekorzystne warunki naturalne dla rolnictwa, które jest mało produktywne na badanym obszarze oraz brak rozwinięcia innych funkcji są głównymi czynnikami wyludniania się omówionych powyżej wsi Puszczy Zielonej.

Warunki naturalne badanego obszaru, omówione szczegółowo w poprzednich rozdziałach, charakteryzują się wysokimi walorami krajobrazowymi, przy bardzo niskiej ocenie jego rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Analizując ten teren pod względem żyzności, są to gleby słabe i bardzo słabe. Wartość ogólnego wskaźnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej

wynosi poniżej 40 punktów w gminie Łyse oraz do 45 punktów w pozostałych badanych gminach, i należą do najniższych w skali kraju, przy czym średnia krajowa wynosi 67 punktów⁹. Pozytywną natomiast cechą terenu Kurpiowszczyzny na potrzeby rolnictwa jest mało urozmaicona rzeźba terenu.

Powyższe cechy obszaru wyznaczają rolno-leśny kierunek użytkowania ziemi. Użytki rolne stanowiły w 1988 r. 59% (przy średniej krajowej 60%), natomiast grunty leśne 34% (przy średniej krajowej 28%). Istotny dla badanego obszaru jest wysoki udział trwałych użytków zielonych w ogólnej powierzchni użytków rolnych wynoszący 53%, a w gminie Lelis nawet 60%, przy średniej krajowej 21%. Przewagę stanowią tu łąki, niemniej udział pastwisk jest tu także bardzo wysoki i wynosi ok. 20% ogólnej powierzchni użytków rolnych (średnia krajowa – ok. 8%). Użytkowanie gruntów ornych zdominowane jest przez kierunek zbożowy, z udziałem ziemniaków i polowych pastewnych. Zboża stanowią ponad 62% ogólnej powierzchni zasiewów, a w gminie Lelis przekracza 65%. Struktura rolniczego użytkowania ziemi ma bezpośrednie przełożenie na kierunki chowu zwierząt gospodarskich. W gminach Baranowo, Czarnia, Kadzidło, Łyse i Myszyniec dominował w 1988 r. kierunek wybitnie bydłocy z nieznacznym udziałem trzody chlewnej, natomiast w gminach Lelis i Olszewo-Borki występował kierunek bydłocy ze znacznym udziałem trzody chlewnej. Chów bydła jest dominujący na Kurpiach i przeważają tu kierunki mleczno-mięsny i mleczny, natomiast chów trzody chlewnej jest na badanym obszarze kierunkiem uzupełniającym [Kulikowski 1998].

Przemiany agrarne wsi kurpiowskiej, określone na podstawie spisu powszechnego przeprowadzonego w 1960 r., nie wykazały większych zmian w stosunku do okresu międzywojennego. Dominowały tu nadal gospodarstwa o powierzchni 10–12 ha. Również użytkowanie samych gospodarstw nie uległo zasadniczym zmianom. Nadal dominowała produkcja rolnicza nastawiona na zaspokajanie głównie swoich potrzeb konsumpcyjnych [Ostrowski 2000].

W 1988 r. przeciętna wielkość gospodarstwa indywidualnego nie uległa zmianie i nadal wahała się od 10 ha w gminie Baranowo do ponad 12 ha w gminie Czarnia. Na badanym obszarze zdecydowanie dominuje rolnictwo nieuspołecznione, zajmujące w sześciu badanych gminach prawie 100% powierzchni użytków rolnych, jedynie w gminie Baranowo udział rolnictwa uspołecznionego wynosił 2,5%.

Najwyższym udziałem gospodarstw o powierzchni największej, ponad 15 ha, w powierzchni ogólnej gospodarstw indywidualnych charakteryzowała się gmina Olszewo-Borki (powyżej 50%), niemniej w pozostałych gminach udział ten należał również do wysokich. Kurpiowszczyzna charakteryzowała się w 1988 r. jednym z najniższych w skali kraju udziałem gospodarstw indywidualnych o powierzchni do 5 ha w ogólnej powierzchni gospodarstw indywidualnych, we wszystkich badanych gminach nie przekroczył on 5% [Kulikowski 1998].

Kurpiowszczyzna, wg danych ze Spisu rolniczego przeprowadzonego w 1986 r., należała do terenów wybitnie rolniczych. Udział ludności skupionej w indywidualnych

⁹ Opracowana przez Instytut Uprawy i Gleboznawstwa w Puławach syntetyczna ocena przyrodniczych warunków produkcji rolnej, wyrażona za pomocą umownie przyjętej bonitacji punktowej gleb, agroklimatu, rzeźby terenu i stosunków wodnych.

gospodarstwach rolnych wahał się od 60–70% w gminie Kadzidło, 70–80% w gminach Baranowo, Czarnia, Myszyniec i Olszewo-Borki, do ponad 80% w gminach Lelis i Łyse. Wskaźnik czynnych zawodowo w rolnictwie w stosunku do zatrudnionych ogółem był również bardzo wysoki i wynosił od 60–70% w gminach Kadzidło i Olszewo-Borki, 70–80% w gminach Baranowa, Czarnia, Lelis i Myszyniec, do ponad 80% w gminie Łyse. Wskaźnik czynnych zawodowo w rolnictwie na 100 ha użytków rolnych był w badanych gminach znacznie niższy od przeciętnego w kraju i wahał się od 15–20 osób w gminach Czarnia oraz Myszyniec, do 20–25 osób w gminach Baranowo, Kadzidło, Lelis, Łyse oraz Olszewo-Borki.

Negatywną cechą rolniczej ludności Kurpiowszczyzny był niski poziom przygotowania zawodowego. Udział ludności z wykształceniem ponad podstawowym w rolnictwie indywidualnym w gminie Łyse należał do najniższych w skali kraju i wynosił poniżej 5%, w pozostałych gminach nie przekraczał 10%, przy bardzo wysokim udziale ludności bez ukończenia szkoły podstawowej, wynoszącym w gminach Baranowo, Czarnia, Łyse i Myszyniec ponad 40% [Kulikowski 1998].

W badanym okresie rolnictwo Kurpiowszczyzny należało do najslabiej wyposażonych w siłę pociagową w skali kraju. W 1978 r. ponad 70% ogólnych zasobów siły pociągowej w rolnictwie stanowiła siła zwierząt. W ciągu kolejnych 10 lat sytuacja ta tylko w niewielkim stopniu uległa poprawie i badany obszar nadal charakteryzował się najniższym poziomem w skali kraju pod względem wyposażenia w siłę mechaniczną. Moc ciągników w koniach mechanicznych na 100 ha użytków rolnych była prawie trzy razy niższa od średniej krajowej wynoszącej 270 KM. Najgorzej pod względem mechanizacji sytuacja kształtowała się w gminie Baranowo, gdzie moc ciągników w koniach mechanicznych na 100 ha użytków rolnych była blisko pięć razy niższa od średniej krajowej.

Kurpiowszczyzna charakteryzowała się niskim poziomem nawożenia mineralnego, co w badanym okresie spowodowane było niskimi nakładami na rolnictwo w porównaniu z innymi regionami kraju, z perspektywy okazało się to korzystne dla badanego obszaru. Zużycie nawozów mineralnych, w czystym składniku NPK, na 100 ha użytków rolnych w 1978 r. było najniższe w gminie Łyse (88 kg/1 ha), natomiast najwyższe w gminach Olszewo-Borki i Baranowo (ok. 125 kg/1 ha), przy średniej krajowej ok. 190 kg/1 ha. W 1988 r. poziom nawożenia mineralnego we wszystkich badanych gminach był niższy w stosunku do roku 1978 od kilku do kilkudziesięciu kilogramów na 1 ha, przy wzroście średniej krajowej do 196 kg/1 ha.

Produktywność rolnictwa Kurpiowszczyzny należała do najniższych w skali kraju i pod koniec badanego okresu kształtowała się na poziomie 65% średniej krajowej. Najgorzej sytuacja przedstawiała się w gminach Baranowo oraz Myszyniec, gdzie wynosiła około 60% średniej krajowej. Przyczyną tego były niskie nakłady na techniczne środki produkcji przy występujących znacznych rozmiarach gospodarstw rolnych. Wskaźnik poziomu produktywności pracy, mierzony wartościami produkcji globalnej rolnictwa przypadającymi na 1 osobę czynną zawodowo w rolnictwie, wynosił ok. 75% średniej krajowej dla całego badanego obszaru, przy czym nie rozkładał się on równomiernie, w gminach Baranowo oraz Myszyniec wynosił poniżej 60%.

W strukturze produkcji towarowej rolnictwa dominowała zdecydowanie produkcja zwierzęca. Stanowiła ona 80% całej produkcji towarowej rolnictwa, a w gminach Baranowo, Lelis i Olszewo-Borki dochodziła nawet do 90%. Podstawowymi jej składnikami były mleko i żywiec wieprzowy. Najwyższym udziałem mleka w produkcji towarowej rolnictwa charakteryzowała się gmina Baranowo – 42%, w pozostałych gminach jego udział wahał się od 30 do 35%. Najwyższym udziałem w produkcji towarowej rolnictwa indywidualnego żywca wieprzowego charakteryzowały się gminy Kadzidło i Olszewo-Borki – ok. 30%.

Cechą charakterystyczną badanego obszaru był niski stopień towarowości rolnictwa. Udział produkcji towarowej w produkcji globalnej rolnictwa należał do najniższych w skali kraju i wahał się od 37–38% w gminach Lelis i Myszyniec, do ok. 40% w pozostałych gminach, przy średniej krajowej kształtującej się na poziomie 50%. Wynika z tego, że rolnictwo Kurpiowszczyzny było głównie rolnictwem o charakterze samozaopatrzeniowym, w ponad 60% produkującym na własne potrzeby.

Podsumowując, Kurpiowszczyzna należy do obszarów o niskiej wydajności rolnictwa. Świadczą o tym najniższe w skali kraju wskaźniki mechanizacji rolnictwa indywidualnego, przygotowania zawodowego rolników oraz bardzo niskie efekty produkcyjne rolnictwa, w tym zwłaszcza niska wartość produkcji rolniczej przypadającej na 1 ha powierzchni użytkowanej rolniczo. Pomimo niskich efektów produkcyjnych, rolnictwo dominuje na Kurpiowszczyźnie jako wiodąca funkcja na terenach wiejskich. Powodem tego jest brak wielofunkcyjności obszaru, ponieważ inne działy gospodarki są tu jeszcze słabiej rozwinięte niż rolnictwo.

Literatura

Ciechocińska M., 1998, *Czynniki determinujące procesy rozwojowe obszarów peryferyjnych na przykładzie regionu etnograficznego Kurpi*, Zeszyty Naukowe XII, OTN, Ostrołęka, s. 83-111.

Kulikowski R., 1998, *Rolnictwo Kurpi*, Zeszyty Naukowe XII, OTN, Ostrołęka, s. 112-130.

Ostrowski M., 2000, *Wpływ transformacji społeczno-ustrojowej na warunki życia mieszkańców Kurpiowszczyzny. Pozytywne aspekty procesu*, Zeszyty Naukowe XIV, OTN, Ostrołęka, s. 311-337.

Rakowski W., 2000, *Warszawa jako czynnik integrujący i dezintegrujący Mazowsze*, Zeszyty Naukowe XIV, OTN, Ostrołęka, s. 94-103.

Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego 2002, 2003, GUS, Warszawa.

Ustawa z dnia 31 stycznia 1961 r. o planowaniu przestrzennym (Dz.U. nr 7, poz. 47).

Ustawa z dnia 31 stycznia 1961 r. o terenach budowlanych na obszarach wsi (Dz.U. nr 5, poz. 30).

Wiśniewska M., 1999, *Osadnictwo wiejskie*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.

Kurpie – dominant landscape changes under the influence of socio-economic factors in the post-war years

Series: Kurpie. Transformation of the settlement landscape until Poland's accession to the European Union

ABSTRACT

Kurpie is one of the most interesting ethnographic regions, with the centre of the unique well-preserved and carefully cultivated folk culture of Kurpie. The image of the Kurpie village is the result of many centuries of human activity. Over the centuries, landscape transformations, based on the adaptation of the natural environment for the cultivation of land and the gradual establishment of human settlements, took place. That gave a modern image. The traditional folk culture of Kurpie ethnographic group and the high value of the natural environment were an inspiration to conduct a research on the transformation of the open settlement landscape of the Kurpie region. The aim of the study was to explore the processes determining the transformation of both the natural and cultural landscape of the Kurpie region. The territorial scope of the work covers the area of Kurpie located between Omulwia and Szkwa, which since the 15th century became the part of the Ostrołęka County. The time scope of the study covers the period from the first references of the settlement of the mentioned area until Poland's accession to the European Union.

The following research methods were adopted: bibliographic analysis and literature on the subject, historical analysis covering the development of settlement in the studied area, comparative cartographic analysis in the field of settlement and landscape transformation, statistical analysis in the field of social and technical infrastructure. In the study landscape and urban-inventory was also used.

The series of seven articles covers issues related to the shaping and development of settlement in the Kurpie region: 1) Kurpie in scientific research; 2) Kurpie in folk culture; 3) Kurpie – an outline of shaping the settlement and agricultural functions and landscape; 4) Kurpie – characteristics of the settlement landscape; 5) Kurpie – dominant landscape changes under the influence of socio-economic factors in the post-war years; 6) Kurpie – dominant landscape changes under the influence of socio-economic factors during the political system transformation; 7) Kurpie – 18 years since Poland joined the European Union (the last article will be published in 2022).

Key words: Kurpie, architecture, settlement landscape, natural landscape, cultural landscape

Agnieszka Starzyk, dr hab. inż. arch. – nauczycielka akademicka i praktykująca architektka.

Kontakt: Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Instytut Inżynierii Lądowej, Katedra Rewitalizacji i Architektury,
ul. Nowoursynowska 159, 02-776 Warszawa
e-mail: agnieszka@starzyk.org.pl

Agnieszka Starzyk, dr hab. inż. arch. (DArch, DEng) – academic teacher and practicing architect.

Contact: Warsaw University of Life Sciences, Institute of Civil Engineering, Department of Revitalization and Architecture,
ul. Nowoursynowska 159, 02-776 Warszawa
e-mail: agnieszka@starzyk.org.pl

